

MEĐUNARODNI EKONOMSKI ODNOSI

Dr Stevo Kovačević*

RAZVOJ I REZULTATI PROCESA INTEGRACIJE U EVROPI

Summary. The European Economic Community started as a customs union and remained on the road to further economic integration for more than three decades before attempting to form a common market. During these years its membership more than doubled from six to 15 countries and so disparity between the members on economic and social matters increased. The EU offered the countries of Central and Eastern Europe economic pacts and signed an agreement for the creation of a European Economic Area comprising the EU and the EFTA countries. Despite this, the EU continued to pursue its two principal objectives: to improve the living and working conditions of the citizens of the member states, in the medium term, and to unite Europe, in the long term.

Since the mid-1980s the EU has made the important progress towards integration. The 1992 programme from Maastricht provided the impetus for change. The implementation of the single market is only the first step in moving towards economic and monetary union. Further progress towards EMU and a single currency will have potentially important effects, both economic and political, for Europe and the world.

Rezime. Evropska ekonomska zajednica je počela od carinske unije i ostala na putu dalje integracije više od tri decenije pre nego što je pokušala da stvori zajedničko tržište. Tokom proteklih godina broj zemalja članica se povećao sa šest na petnaest zemalja tako da su se ekonomske i socijalne razlike među zemljama članicama povećale. EU je ponudila zemljama centrale i istočne Evrope ekonomske ugovore i potpisala je sporazum o stvaranju Evropskog ekonomskog prostora koji uključuje zemlje EU i EFTA. Uprkos tome, EU istrajava na svoja dva glavna cilja: da poboljšava životne i radne uslove građana i zemalja članica, na srednji rok, i da ujedini Evropu, na dugi rok.

* Redovni profesor, Ekonomski fakultet, Kragujevac

Od sredine 1980-tih godina Evropska unija je učinila značajan progres. "Program 1992" iz Maastrichta dao je značajan podsticaj za promene. Stvaranje jedinstvenog tržišta je samo prvi korak ka Ekonomskoj i monetarnoj uniji. Dalji napredak ka Ekonomskoj i monetarnoj uniji i jedinstvenoj valuti će imati potencijalno značajne ekonomske i političke efekte kako za Evropu tako i za ostali svet.

Početak integracije

Raniji zahtevi za političkim jedinstvom u Evropi, tokom 20 - tih godina prošlog veka, posle prvog svetskog rata, ostali su bez adekvatnog odziva. Evropa, bar većina zemalja ovog kontinenta, je tada još uvek bila privržena konceptu vernosti i nedeljivosti nacionalne suverenosti. Drugi svetski rat, koji je u istom veku izazvao ponovo velike ljudske žrtve, materijalna razaranja i ekonomski kolaps, što je do tada nezapamćeno u ljudskoj istoriji, je za kratko vreme bila druga velika opomena evropskim narodima o neophodnosti napuštanja konflikata u spoljnoj politici i prelaska na međusobnu saradnju. I zaista, sve evropske zemlje, izuzev zemalja socijalističkog lagersa, pokazale su spremnost ka razvijanju mehanizama u funkciji većeg stepena međusobne saradnje i političkog jedinstva, kao suštinskog preduslova za ekonomski rast i razvoj.

Prilikom početka realizacije inicijativa o evropskoj integraciji kao fundamnetalno pitanje postavilo se kako dozvoliti nemačkoj privredi, sa njenim ključnim sektorima u oblasti uglja i čelika, tako značajnim u dotadašnjim ratnim sukobima, da pruži doprinos ekonomskom oporavku Evrope, bez opasnosti za njen mir u budućnosti. Tadašnji arhitekti evropske integracije pronašli su rešenje u vidu lansiranja Šumanovog plana (Robert Schuman, francuski ministar spoljnih poslova) 09.05.1950. godine kojim je predloženo stvaranje zajedničkog tržišta za francusku i nemačku industriju uglja i čelika pod zajedničku vlast. Pored Francuske i Nemačke, upućen je poziv za još četiri evropske zemlje, Italiji, Belgiji, Holandiji i Luksemburgu, tako da je aprila 1951. godine potpisan je ugovor o uspostavljanju Evropske zajednice za uglj i čelik (ECSC). (7, str 5.)

ECSC je preteča EEZ i prvi korak u dugom procesu koji se pokazao kao osnova ka većoj ekonomskoj i političkoj integraciji. Tada je takođe lansirana ideja da se formira i Evropska zajednica za odbranu koja je podrazumevala evropsku vojsku pod kontrolom federalnih vlasti i zajedničku spoljnu politiku. Pokazalo se međutim da je to preuranjena i suviše ambiciozna ideja i većina zemalja ipak nije bila voljna da se odrekne suvereniteta u tako važnim oblastima. Stoga su se

kreatoori evropske integracije brzo vratili u granice realnosti u pogledu brzine i tadašnjih mogućnosti integracije evropskih zemalja, uz uverenje da se integracija može da gradi i dalje razvija sa manje ambicioznim ciljevima. Shodno tome, sredinom 1956. godine, pokrenuti su pregovori o stvaranju Zajednice za atomsku energiju (Euroatom) i Evropska ekonomska zajednica (EEZ) koji su doveli 25.03.1957. godine do potpisivanja Rimskog ugovora o uspostavljanju ove dve institucije koje zajedno sa ECSC čine organizam Evropske zajednice.

Zajedničko evropsko tržište

EEZ podrazumeva uspostavljanje zajedničkog tržišta odnosno ukidanja ograničenja na kretanje robe, usluga, radne snage i kapitala i njihovo slobodno kretanje preko nacionalnih granica zemalja članica. Ekonomsko opravdanje za stvaranje zajedničkog tržišta nalazi se u prednostima koje pruža slobodna međunarodna trgovina među zemljama članicama sa različitom opremljenošću faktora proizvodnje i specijalizaciji zasnovanoj na komparativnim prednostima i većoj efikasnosti po osnovi realokacije resursa. Veće tržište treba da obezbedi privrednim subjektima prednosti koje pruža ekonomija obima u proizvodnji, marketingu, istraživanju i razvoju sa pozitivnim posledicama u vidu veće proizvodnje i potrošnje na nivou grupacije kao celine.

Početak stvaranja zajedničkog tržišta ostvaren je preko eliminisanja carina i drugih trgovinskih ograničenja među zemljama članicama i uspostavljanjem zajedničke carinske tarife prema trećim zemljama. To je ostvareno sredinom 1968. godine, jednu i po godinu pre predviđenog i dogovorenog roka.

Prvo proširenje EEC ostvareno je 1973. godine kada, sa priključenjem Velike Britanije, Irske i Danske, ova integraciona grupacija već uključuje 9 zemalja, a 1981. godine, sa ulaskom Grčke u ovu grupaciju, EEZ broji 10 zemalja članica. Sve prethodno priključene zemlje dobile su petogodišnji tranzicioni period da uklone carine i druga trgovinska ograničenja na trgovinu sa drugim članicama EEZ.

Naredno proširenje EEZ ostvareno je 1986. godine, kada se priključuju Portugalija i Španija, tako da sa njihovim pristupanjem EEZ broji 12 zemalja članica. Pomenute nove dve zemlje članice dobile su sedmogodišnji tranzicioni period za prilagođavanje pravilima EEZ. Sa pristupanjem Portugalije i Španije od 1. januara 1986. godine, EEZ uključuje 12 zemalja članica sa područja uglavnom zapadne i južne Evrope. Nakon ovog proširenja ukupno stanovništvo EEZ broji

320 miliona ljudi i predstavlja najveći trgovinski blok na svetu. Prema veličini GDP, EEZ je već tada na drugom mestu u svetu, odmah posle SAD.

U svojim trideset godina postojanja EEZ ne samo da je kroz proces ekonomske integracije zemalja članica porasla u veličini i značaju, već je ostvarila značajan napredak na jačanju evropskog političkog jedinstva, što je njen originalni i najuzvišeniji cilj.

Zahvaljujući postepenom i znatnom smanjenju carinske zaštite među zemljama članicama, kao i uvođenju zajedničke carinske tarife, došlo je do znatnog povećanja obima i vrednosti međusobne trgovine zemalja članica, kao i trgovine sa ostatkom sveta. Tako je između 1958. i 1985. godine intra-EEZ izvoz kao deo ukupnog izvoza za 10 zemalja članica EEZ povećan od 35% na 53%, dok je odnos intra - EEZ izvoza u GDP povećan od 4,9% na 14%. U 1985. godini EEZ je postala najveći trgovinski blok na svetu sa učešćem oko 20% svetskog izvoza i uvoza, pri čemu se ne računa intra - EEZ trgovina. (5, str. 36)

Uprkos brzom ekspanziji trgovine do tog vremena, postojao je još uvek niz faktora koji su sprečili formiranje potpuno razvijenog internog tržišta. Između ostalog, prisutne su razlike u carinskim formalnostima i zahtevima u pogledu zdravstvene i bezbednosne kontrole u spoljnoj trgovini. Kao posledica toga dolazi do razlika u cenama za iste uvozne robe. Treba takođe istaći da Rimski ugovor ostavlja mogućnost zemljama članicama da mogu pod određenim okolnostima podržati kvantitativne restrikcije iz razloga zaštite javnog morala, javne sigurnosti, zdravlja stanovništva, industrijske svojine i sl. Shodno tome zemlja članica može da uvede protekcionističke barijere i tako naruši slobodu zajedničkog tržišta.

Evropski monetarni sistem

Postepeno uspostavljanje zajedničkog tržišta jačalo je ekonomsku međuzavisnost zemalja članica i počelo da nameće izvesna ograničenja u sprovođenju nacionalnih ciljeva u ekonomskoj politici. Mere ekonomske politike na nacionalnom nivou imale su sve veći uticaj na zemlje partnere u okviru EEZ, manifestujući se u vidu konflikta sa ciljevima zajedničke ekonomske politike u raznim oblastima. Stoga se nametalo logično pitanje većeg stepena saradnje u oblasti monetarne integracije. Iz toga je proizašao Wernerov plan (Pier Werner, premijer Luksemburga) 1970. godine sa ciljem da se do 1980. godine uspostavi monetarna unija. U skladu s tim, EEZ je uspostavila aprila 1972. godine sopstveni mehanizam deviznog kursa. Međutim, napredak u procesu stvaranja monetarne

unije je ne samo usporen, već i zaustavljen međunarodnom monetarnom krizom. Tada dolazi do pojave ozbiljnih poremećaja na svetskom tržištu nafte, praćenih nestabilnošću dolara i uvođenjem fluktuirajućih deviznih kurseva. U takvim okolnostima javljaju se znatne razlike u ekonomskim politikama zemalja članica EEZ, sa postepenim pretvaranjem mehanizma deviznog kursa EEZ u zonu nemačke marke, kao valute sa najvećim poverenjem.

Iako nije ostvaren prvobitni plan o stvaranju monetarne unije, ne mogu se osporiti pozitivni rezultati u vidu jačanja monetarne saradnje u EEZ (4, str. 7). To potvrđuje formiranje Evropskog monetarnog sistema (EMS) koji funkcioniše od 13. marta 1979. godine sa pozitivnim efektima u vidu stabilizovanja deviznih kurseva, uz smanjenje neizvesnosti za učesnike u međunarodnoj trgovini i kretanju kapitala. EMS je zamišljen kao glavna poluga strategije usmerene ka stabilnom privrednom rastu, punoj zaposlenosti, ujednačavanju životnog standarda i smanjenju regionalnih dispariteta. Shodno tome, on treba da bude nov podsticaj procesu integracije u Evropi faktor stabilnosti u međunarodnim ekonomskim odnosima. EMS je koncipiran kao nešto fleksibilnija verzija bretonvudskog sistema sa ciljem da se ostvari tešnja monetarna saradnja zemalja članica EEZ koje bi, prihvatanjem zajedničke valute i uspostavljanjem zajedničkih monetarnih vlasti, ubrzale progres ka monetarnoj uniji i zoni monetarne stabilnosti u Evropi sa pozitivnim efektima u vidu obuzdavanja inflacije i održavanja ekonomske ravnoteže kao bitnih elemenata rasta.

EMS je nesumnjivo ne samo doprineo smanjenju variranja deviznih kurseva, već i konvergenciji cena i troškova među zemljama članicama EEZ. Tako su prosečne stope inflacije u zemljama članicama EMS, izuzev Velike Britanije, čija valuta tada nije bila uključena u mehanizam deviznog kursa, opale sa 11,3% u 1980. godini na 2,5% u 1986. godini. Istovremeno su i nominalne zarade i troškovi po zaposlenom radniku takođe zabeležili znatan stepen konvergencije.

Ovakvi rezultati dobijaju na važnosti kada se zna da je tada EEZ još daleko od ciljeva monetarne integracije postavljenih u Vernerovom planu. Treba naglasiti da je to period kada još nema centralnog bankarskog sistema u EEZ, kada još postoje elementi devizne kontrole i kada još nema potpune slobode u kretanju kapitala, a što sve ometa kompletiranje jedinstvenog tržišta u EEZ.

Ekonomska i monetarna unija

Krajem druge polovine 1980-tih godina u EEZ je prisutno uverenje da se proces integracije privreda zemalja članica ne odvija dovoljno brzo i da su mu potrebni dodatni podsticaji. Shodno tome, na sastanku šefova država i vlada zemalja članica u Mاستrihtu 1991. godine, reafirmisana je obaveza EU na stvaranju jedinstvenog tržišta i potpisan je sporazum o stvaranju ekonomske i monetarne unije (3, str.57). Ovaj sporazum je predstavljao okvir za prelazak na zajedničku monetarnu politiku i jedinstvenu valutu iza koje će stajati Evropska centralna banka.

U EU se ekonomska i monetarna unija smatraju kao dva odvojena segmenta jedinstvene celine. Stoga se pristupilo procesu postizanja obe unije paralelno i jednovremeno, što je logično, jer uspešna monetarna unija sama po sebi zahteva visok stepen ekonomske konvergencije.

Na putu ka monetarnoj uniji, zemlje članice su se saglasile o čvrstim kriterijumima konvergencije odnosno uslovima koje prethodno treba da se ispune. Oni se odnose na kretanje inflacije, kamatne stope, deviznog kursa, budžetnog deficita i javnog duga (1, str.85).

Sporazum iz Mاستrihta predviđa da se monetarna unija treba da realizuje u tri faze. Pripreme za prvu fazu monetarne unije počele su sredinom 1989. godine, a već u martu 1990. godine Savet ministara EU usvojio je amandmane na odluke o ekonomskoj konvergenciji i kooperaciji centralnih banaka koji se odnose na postizanje postojanog privrednog rasta bez inflacije i visoke stope zaposlenosti. Za prvu fazu u stvaranju monetarne unije, koja je počela 1990. godine, u EU je postignuta saglasnost o uspostavljanju jedinstvenog unutrašnjeg tržišta na prostoru EU, uz potpuno uklanjanje ograničenja finansijskoj integraciji zemalja članica i koordinaciji monetarne i fiskalne politike.

Druga faza u stvaranju monetarne unije počela je 1. januara 1994. godine. U ovoj fazi zemlje članice su se obavezale da preduzmu takve mere ekonomske politike koje će doprineti ispunjenju konvergencionih kriterijuma., kao prethodnih uslova za prelazak na treću i poslednju fazu u stvaranju monetarne unije.

Treća i poslednja faza u stvaranju monetarne unije trebala je da počne 1. januara 1997. godine. S obzirom da u većini zemalja članica EU do kraja 1996. godine opšta ekonomska situacija nije dopustila ostvarenje planiranih ekonomskih

ciljeva, postavljenih kao uslov za konačan prelazak na završnu fazu uspostavljanja monetarne unije, na ovu fazu u stvaranju monetarne unije prešlo se tek 1. januara 1999. godine, kada je 11 od 15 zemalja članica formiralo Ekonomsku i monetarnu uniju (EMU). Tada je umesto zajedničke valute, evropske valutne jedinice (ECU), prihvaćena jedinstvena valuta pod nazivom euro, koji će u potpunosti zameniti nacionalne valute zemalja članica EMU od sredine 2002. godine.

Proširenje EU i EFTA

Jedno od glavnih pitanja sa kojim se sada suočava EU jeste njeno dalje proširenje sa novim zemljama članicama i efikasnije funkcionisanje kao veće integracione grupacije. Prilikom osnivanja EEZ u preambuli Rimskog ugovora jasno je istaknuta namera zemalja osnivača ove integracione grupacije da se osigura ekonomski i društveni progres cele Evrope eliminisanjem barijera koje dele zemlje ovog kontinenta i ometaju ekonomske tokove među njima.

Uprkos ovako proklamovanom cilju, trebalo je da prođe šesnaest godina od osnivanja EEZ da bi došlo do njenog prvog proširenja odnosno do priključenja novih zemalja članica. Razlog za to nije u odsustvu želje drugih evropskih zemalja nečlanica za priključenje evropskom integracionom procesu, već u teškoćama dolaska do kompromisa oko međusobnih interesa zemalja članica EEZ i zemalja predendenata za priključenje EEZ. Tako je bilo sa Velikom Britanijom koja je posle davanja bezuspešna pokušaja (1964. i 1967. godine) tek 1973. godine konačno postala članica EEZ, kada se istovremeno priključuje Danska i Irska.

Razlike o konceptijskom prilazu oko procesa integracije, nasleđen iz vremena osnivanja EEZ i EFTA, u čemu je prednjačila Velika Britanija, nisu negativno uticale na saradnju prostalih zemalja u EFTA sa EEZ. Naprotiv, one su nakon prvog proširenja EEZ tokom 1973. i 1974. godine sve pojedinačno potpisale trgovinske sporazume o slobodnoj trgovini industrijskim proizvodima sa EEZ i tako postepeno stvarale uslove za buduće jedinstveno evropsko tržište. Zahvaljujući tome do 1977. godine ukinute su carine na gotovo sve industrijske proizvode u razmeni između dve integracione grupacije.

Porast konkurencije na svetskom tržištu i pojava novih ekonomskih centara u svetskoj privredi ubrzali su u zapadnoj Evropi stvaranje uverenja o potrebi bržeg eliminisanja preostalih, uglavnom prikrivenih ograničenja u razmeni robe, usluga i drugih ekonomskih transakcija među zapadnoevropskim zemljama. To je bio neophodan uslov za uspešan odgovor drugim vodećim svetskim ekonomskim

centrima. Tim povodom je EEZ donela poseban i važan dokument 1985. godine, poznat pod nazivom "Bela knjiga", koji ustvari predstavlja vrlo ambiciozan i dinamičan program stvaranja jedinstvenog tržišta na prostoru EEZ kojim se do 1992. godine predviđa eliminisanje svih barijera u kretanju robe, usluga i kapitala (6, str.92).

Novi podsticaj međusobnoj saradnji EEZ i EFTA prethodio je donošenju "Bele knjige" potpisivanjem 1984. godine Luksemburške deklaracije. Ona je potvrda odlučnosti za ubrzanjem procesa integracije u zapadnoj Evropi i osnova za jačanje i proširivanje međusobne saradnje u vreme izraženog ispoljavanja svetske ekonomske krize, zaoštavanja međunarodnih trgovinskih problema i narastanja protekcionizma, nestabilnosti monetarnih tokova, ekspanzije spoljnih dugova, porasta inflacije i svetske recesije.

U narednim proširenjima EEZ (Grčka, 1981. i Portugalija i Španija, 1986. godine) prisutni su slični problemi. Pri tome je ovim zemljama, usled razlike u nivou razvijenosti, dat duži period tranzicije u osetljivim oblastima, uz aktiviranje konkretnih aranžmana kojima se pomaže strukturalno prilagođavanje i razvoj zaostalih regiona. Pri tome je Portugalu dat poseban status koji podrazumeva celu zemlju kao manje razvijeni region.

Četvrto proširenje EEZ izvršeno je 1990. godine, kada se priključila Demokratska republika Nemačka, prošlo je bez uobičajenih problema, jer nije bio potreban novi ugovor. To se objašnjava činjenicom da se DR Nemačka smatrala istočnim delom nemačke teritorije pod privremenom inostranom upravom.

Do raspada SSSR i društveno -ekonomskih promena u istočnoj i centralnoj Evropi, ostale zemlje članice Evropskog udruženja za slobodnu trgovinu (EFTA) suočavaju se sa različitim ograničenjima u prključivanju EEZ. Pri tome se ne postavlja pitanje dali su ove zemlje ispunile odgovarajuće kriterijume koje postavlja EEZ, već se uglavnom kao glavni problem postavlja pitanje političke neutralnosti. Pitanje je bilo samo da li su one bile voljne da prihvate uslove priključenja. U slučaju Norveške i Švajcarske odgovor je bio negativan. Norveška je na referendumu odbila članstvo u EEZ, jer se samo nešto preko polovine glasača opredelilo protivno priključenju, a suštinski razlog je vezan za norveške interese u oblasti ribarstva i eksploatacije podmorske nafte.

Ako se izuzme nedovoljno interesovanje Islanda, kao male i patuljaste zemlje, čija se privreda zasniva uglavnom na ribarstvu, Austrija, Finska, Švedska i Švajcarska su u dugom nizu godina imale ugrađen koncept neutralnosti u sopstvenoj politici. Ove zemlje nisu htele ili nisu po osnovi međunarodnih obaveza mogle da razmišljaju o članstvu u EEZ dok je trajao hladni rat. Lihtenštajn je usled

specifičnih odnosa sa Švajcarskom morao da prati švajcarsko opredeljenje i stav prema priključenju.

Posle promene političke klime u međunarodnim odnosima krajem 1980 - tih godina i jačanja integracije među zemljama članicama EEZ početkom 1990 - godina, došlo je 1. januara 1995. godine do novog proširenja EU na 15 zemalja, kada se priključuje Švedska, Finska i Austrija. Glavni kamen spoticanja u međusobnim pregovorima ovih zemalja sa EU bili su problemi iz oblasti poljoprivrede, ribarstva, energije i razvojni problemi pojedinih regiona. Rešenja su nađena u prihvatanju petogodišnjeg prelaznog perioda za najosetljivije delove zajedničke poljoprivredne politike, a razvojni problemi pojedinih regiona, posebno u nordijskim zemljama, treba da se rešavaju preko zajedničkih strukturnih fondova. Pri tome ni u jednoj od ovih zemalja nije preovlađivao javni entuzijazam za članstvo u EU. Na to je uticalo više događaja koji su prethodili njihovom pristupanju EU kao što je na primer oklevanje Francuske da pruži odmah jaku podršku Evropskoj monetarnoj uniji, odbijanje Ugovora u Mاستrihtu na prvom glasanju u Danskoj, kao i rezerve Velike Britanije prema ovom ugovoru i odbijanje Norveške da se priključi EU.

Švajcarska se opredelila za vernost političkoj neutralnosti, procenjujući da će to pogodovati zadržavanju njene postojeće ekonomske pozicije koju tradicionalno uživa kao neutralna zemlja, naročito u domenu bankarskih usluga i drugim oblicima međunarodnog posredništva.

Proširenje EU sa novim zemljama članicama koje potiču iz EFTA objašnjava se ne samo kao posledica stvaranja novih političkih uslova, već i očekivanim obostranim ekonomskim koristima posle kompletiranja jedinstvenog tržišta 1992. godine na osnovi dogovora zemalja članica EU u Mاستrihtu.

Kada je postalo jasno da kompletiranje jedinstvenog tržišta u EEZ znači dalji značajan korak ka većem stepenu integracije, bilo je logično da se u skladu s tim obezbede adekvatni institucionalni uslovi za dalje jačanje saradnje između EEZ i EFTA. Za zemlje EFTA je postojala opasnost da, ako ne usvoje uslove jedinstvenog tržišta EEZ, izgube prednosti u pogledu proizvodne efikasnosti koje se zasnivaju na sporazumu o slobodnoj trgovini sa EEZ. Shodno tome, iz ovog je logično proistekao novi institucionalni okvir u saradnji između EU i EFTA u vidu stvaranja Evropskog ekonomskog prostora (EEA - European Economic Area) u maju 1992. godine, paralelno sa Ugovorom iz Mاستrihta. Na ovaj način stvoren je najveći trgovinski blok na svetu koji uključuje 18 zemalja u jedinstveno tržište sa 380 miliona potrošača, ostvaruje 30% svetskog GDP i 47% svetske trgovine (3, str. 68).

Cilj EEA je bio da ojača ekonomsku saradnju između EU i zemalja EFTA uspostavljanjem dinamične i homogene integracione strukture zasnovane na zajedničkim pravilima i jednakim uslovima konkurencije, sa instrumentima, uključujući pravnu regulativu, koji garantuju njegovo poštovanje i deoslednu realizaciju. EEA podrazumeva slobodnu razmenu robe, usluga i faktora proizvodnje u skladu sa konkurencijom koju podrazumevaju pravila jedinstvenog tržišta EU, sa izuzetkom poljoprivrede i ribarstva.

Dalje institucionalno približavanje EU i EFTA i međusobno uklanjanje barijera u kretanju robe, usluga i faktora proizvodnje nije primljena sa odobravanjem od drugih razvijenih industrijalizovanih zemalja, smatrajući da je to protivno multilateralnom prilazu u liberalizaciji međunarodne trgovine i povredi pravila GATT. Pledoaje EU se svodi na stav da će EEA dati novi podsticaj ekonomskoj aktivnosti u zapadnoj Evropi u vidu porasta dohotka ovih zemlja od čega će imati koristi i zemlje izvan dve zapadnoevropske integracione grupacije u vidu porasta njihovog izvoza u EU i EFTA, tako će ukupni efekat jedinstvenog tržišta biti u trgovinskom stvaranju (trade creation). Pored toga, proces integracije u Evropi je prirodno doveo do EEA kao mehanizma za premošćavanje prelaznog perioda do trenutka potpunog integrisanja preostalih zemalja EFTA u EU, što se potvrdilo proširenjem EU 1995. godine sa nove tri zemlje koje potiču iz EFTA. Stoga EEA ne treba smatrati neuobičajenim primerom kršenja pravila GATT, već usaglašavanjem uslova konkurencije u periodu dok se ne stvore uslovi za punopravno članstvo preostalih zemlja EFTA u EU.

EEA predstavlja jedinstven dokument koji obuhvata sve zemlje EU i EFTA, izuzev Švajcarske koja formalno ne učestvuje u skladu sa rezultatima referenduma iz decembra 1992. godine. Nema sumnje da je EEA pogodan aranžman za zemlje EFTA jer omogućuje prednosti pristupa jedinstvenom tržištu EU bez uključivanja poljoprivrede, koja ostaje i dalje predmet posebnog regulisanja na nacionalnom nivou, i bez učešća u birokratskom mehanizmu EU.

Proširenje EU i zemlje Centralne i Istočne Evrope

Uporedo sa jačanjem procesa integracije u zapadnoj Evropi i raspadom Saveta za uzajamnu ekonomsku pomoć (SEV) 1990. godine, što se podudara sa brzim društveno-ekonomskim promenama u istočnoj i centralnoj Evropi, raste interesovanje za jačanje ekonomske saradnje zemalja istočne i centralne Evrope sa EU. U svim ovim zemljama prevladuje uverenje da se njihovi društveni i

ekonomski problemi mogu najbrže rešiti ako se one u doglednom vremenu približe u odgovarajućem statusu ili priključe EU, kao najuspešnijoj integracionoj grupaciji.

Svest o neminovnosti daljeg proširenja EU prisutna je u glavnim organima ove grupacije i predmet je pomnog razmatranja već više od jedne decenije. U skaladu s tim, sa mnogim od ovih zemalja još od početka 1990 - tih godina zaključeni su odgovarajući aranžmani, saglasni njihovom stepenu razvoja, privrednoj strukturi i prirodi vlasništva nad sredstvima za proizvodnju. Oni imaju za cilj da ove zemlje pripreme da lakše savladaju tranzicioni period, da brže prestrukturiraju svoje privrede i da se posle doglednog vremena priključe EU. Tako se EU našla u prilici da svojom podrškom transformisanju privreda zemalja u tranziciji pomogne ovim zemljama da izvrše društveno-ekonomske promene, da steknu političku stabilnost i tako daju doprinos trajnom miru u Evropi.

Proces približavanja EU evropskim zemljama u tranziciji počeo je sa povlasticama koje EU inače daje nerazvijenim zemljama u okviru Opšteg sistema preferencijala (GSP). On se nastavio kroz sporazume o trgovini i saradnji, kao i preko sporazuma o pridruživanju.

Tako je EU 1991. godine potpisala sporazume o pridruživanju sa Poljskom, Čehoslovačkom i Mađarskom, 1994. godine sa Rumunijom i Bugarskom, 1995. godine sa Litvanijom, Letonijom i Estonijom i 1996. godine sa Slovenijom.

Treba istaći da sporazumi o pridruživanju obezbeđuju vrlo povoljno mesto na listi preferencija koje EU pruža zemljama nečlanicama. Oni podrazumevaju uspostavljanje slobodne trgovine za industrijske proizvode posle isteka roka od deset godina nakon njihovog potpisivanja. Oni takođe omogućuju poboljšani pristup tržištu poljoprivrednih proizvoda EU, koje je inače od ranije predmet oštrije i posebne zaštite. Osim toga, treba da se naglasi da ovi sporazumi podrazumevaju asimetrične obaveze ugovornih strana, što znači da je EU, kao grupacija ekonomskih razvijenijih zemalja, dužna da znatno ranije eliminiše trgovinske barijere u međusobnoj trgovini u odnosu na pridružene zemlje u tranziciji. Tome treba da se doda da su ovim sporazumima i pravila o poreklu robe tako formulisana da idu u prilog poboljšanja trgovinskih odnosa zemalja u tranziciji sa EU, jer dozvoljavaju kumulaciju porekla robe sa područja zemalja u tranziciji kao grupe zemalja, pri čemu takva roba uživa povlašćeni status.

Slične sporazume EU je zaključila i sa drugim zemljama u tranziciji istočne i centralne Evrope, koje uglavnom čine zemlje nastale raspadom Sovjetskog Saveza i Jugoslavije.

Na samitu u Kopenhagenu 1993. godine, Evropski savet izrazio je načelnu spremnost da se svim zemljama istočne i centralne Evrope omogući priključenje

ako prethodno ispune određene uslove, uključujući one koji se odnose na ciljeve ekonomske i monetarne unije. Za ocenu ekonomske i političke kompatibilnosti sa EU tada su ustanovljeni sledeći kriterijumi (2, str.552.):

1) Postojanje stabilnih institucija koje garantuju demokratsku vlast, poštovanje zakona, ljudskih prava i zaštitu nacionalnih manjina

2) Postojanje tržišne ekonomije i njenu sposobnost da se bori sa konkurencijom o tržišnim snagama unutar EU i

3) Sposobnost da se preuzmu obaveze iz članstva u EU, uključujući privrženost ciljevima političke, ekonomske i monetarne unije.

Sledeći korak u vezi sa proširenjem EU napravljen je na samitu u Amsterdamu 1997. godine kada je izdata Agenda 2000. Tada su molbu za priključenje EU podnele sledeće zemlje : Bugarska, Češka, Estonija, Mađarska, Latvija, Litvanija, Poljska, Rumunija, Slovačka i Slovenija. Molba Kipra čeka još od ranije, dok je Malta takođe obnovila svoju molbu. U vezi sa interesovanjem drugih zemalja, prisutna je novina u pogledu zahteva Turske za priključenjem EU. Ona se odnosi na odustajanje Grčke od protivljenja priključenju Turske EU, što se smatra velikim iznenađenjem, jer je to bila jedna od prepreka približavanja Turske EU.

EU razmatra podnete molbe i mogućnost priključenja pojedinih zemalja u saglasnosti sa kriterijumima iz Kopenhaga, što bi u doglednoj budućnosti povećalo broj zemalja članica EU na 27. Iz ove grupe EU se opredelila za Češku, Estoniju, Mađarsku, Poljsku, Sloveniju i Kipar kao zemlje koje su najbliže članstvu, s obzirom na rezultate koje su one postigle u procesu tranzicije i njihovo uklapanje u kopenhagške kriterijume. Uprkos tome ove zemlje su još daleko od priključenja EU ako se imaju u vidu njihove dosadašnje ekonomske performanse. Tako se prosek per capita dohotka u 1998. godini kreće od 15,8% od proseka EU za Estoniju do 51,9% za Kipar. Isključujući Kipar, kao zemlju od ranije ekonomski okrenutu prema EU, sve zemlje istočne i centralne Evrope u toku tranzicionog perioda radikalno su prorijentisale svoju spoljnotrgovinsku razmenu prema EU, sa kojom u zavisnosti od zemlje do zemlje obavljaju od 60 - 70% svoje ukupne spoljne trgovine (8, str. 29). Još izražnije su promene u pogledu priliva inostranog kapitala, pri čemu pored donacija dominiraju direktne investicije kao glavni faktor rasta i razvoja.

One zemlje koje još nisu spremne za pregovore o članstvu u EU ostaju predmet stalne pažnje od strane EU u pogledu njihovih ekonomskih performansi, pri čemu će EU, zahvaljujući reviziji svog budžeta, pružati pomoć za strukturne promene ovim zemljama.

Pregovori o novom proširenju EU nailazi na teškoće koje su povezane sa problemima oko mogućnosti implementacije nameravanih promena u vezi daljeg napretka procesa integracije koje su planirane među već postojećim zemljama članicama. Uslovi za napredak ovog procesa, što ilustruju obaveza po osnovi *acquis communautaire*, su sve teži i za same zemlje članice, što znači da kandidate za nove članice čeka dug period prilagođavanja njihovih privreda i prelazak na tržišni način funkcionisanja, uključujući društveno-političke promene. Nema sumnje da će kandidati za priključenje EU imati velike teškoće oko prilagođavanja u osetljivim oblastima kao što su poljoprivreda, veliki deo neefikasnih industrija, socijalni efekti novih radnih uslova i sl. S obzirom da EU nije više voljna da daje novim zemljama članicama duže tranzicione periode nakon priključenja, realno je očekivati da će to doprineti dužim odlaganjima vremena pristupanja novih zemalja članica.

Neki od kandidata za prijem u EU ostale su u drugoj grupi zemalja za priključenje ovoj grupaciji ne iz ekonomskih, već iz političkih razloga, jer nisu još ispunile uslove koji podrazumeva, na primer, prvi kriterijum iz Kopenhagena, koji se između ostalog odnosi na stepen demokratije. Takav je, na primer, slučaj sa Slovačkom kojoj se zamera da još uvek nije ostavariila uslove za izbor demokratske vlasti, iako je njen per capita dohodak odmah iza Slovenije i Češke. Sličan slučaj je Turska koja još uvek daleko od članstva, kako radi neispunjavanja ekonomskih tako i političkih uslova, iako je odavno opredeljenje ove zemlje orijentacija na približavanje EU. Suprotan primer je Estonija, koja je pri dnu liste zemalja kandidata za priključenje po nivou per capita dohotka, ali je zato napravila u dosadašnjem tranzicionom periodu najbrži napredak po osnovi sva tri kopenhaska kriterijuma. U vezi s ovim, ineteresantan je slučaj Kipra, zemlje koja se nalazi u prvoj grupi za priključenje EU, iako je ova zemlja duži niz godina teritorijalno podeljena i sa nerešenim problemom u vidu međuetničke sukobljenosti. U ovom slučaju EU je spremna na presedan u uverenju da će priključenje Kipra EU somo po sebi da reši komplikovano političko pitanje podele zemlje i međunacionalne netrpeljivosti.

* * *

Evropska unija ima svoje poreklo u sektorskoj integraciji i carinskoj uniji kao jednom od nižih oblika integracije. Posle više od tri decenije uspona integracije, EU uspostavlja jedinstveno tržište, kao prvi korak prema ekonomskoj i monetarnoj uniji, koju uspostavlja nakon četiri decenije svog postojanja. U tom periodu broj

zemalja članica povećao se sa šest na petnaest, sa izgledom da u doglednoj budućnosti udvostruči njihov broj i tako okupi, izuzev Rusije, sve evropske zemlje. Ukoliko proces integracije nastavi ovakvim tempom, i ako EU uspe da reši neke politički neuralgične tačke u svom okruženju, nema sumnje da će uspeti da ostvari svoja dva osnovna cilja: da poboljša životne i radne uslove svojih građana, na srednji rok, i da ujedini Evropu, na dugi rok.

Literatura

- [1] Christopher M. D., (1997) *The European Economy - The Global Context*, Routledge, London, pp. 85.
- [2] El - Agra M. A., (2001) *The European Union, Economics and Policies*, Prentice Hall, London, pp. 552.
- [3] Hitiris T., (1998) *European Union -Economics*, Prentice Hall, London, pp. 57.
- [4] Kenen B. P., (1996) *Economic and Monetary Union in Europe*, Cambridge University Press, pp. 7.
- [5] Lopez-Claros A., (1987) *The European Community : On the Road to Integration, Finance and Development*, No 3. pp 36.
- [6] Robson P., (1998) *The Economic of International Integration*, Routledge, London, pp 92.
- [7] Swann D., (1995) *The Economic of the Common Market, Integration in the European Union*, Penguin Books, pp 5.
- [8] Weber R. and Taube G., (2000) *Estonia Moves Toward EU Accession, Finance and Development*, No 3. pp 29.